

V niekoľkých minulých číslach *Prievidzského občasnika* bolo spomínané použitie rôznych druhov pečatí. Preto sme sa podujali aspoň naznačiť, čím sa zaoberá vedný odbor pomocných vied historických – sgrafistika.

Pečate a pečatidlá

Sgrafistika sa zaoberá skúmaním pečatí, ich vznikom a používaním. Ako pramene slúžia listiny, na ktorých sú pečate použité. Pečate sú znamenia, ktoré určujú konkrétnu fyzickú, či právnickú osobu a slúžia na overovanie a zaist'ovanie právnej platnosti dokumentov. Pečate sa získavajú odtlačkom pečatidla najmä do vosku alebo pretlačením podkladu – pergamenu alebo papiera.

Pečate sa používali od staroveku a slúžili na rôzne účely. Uzatvárali písomnosť a ich poškodenie mohlo znamenať, že do dokumentu nazrela nepovolaná osoba. V stredoveku vzrástol ich význam, keď potvrdzovali súlad zápisu s vôľou pisateľa. V 10. storočí získali azda svoj najdôležitejší znak – hodnovernosť, čo trvalo až do 17. storočia. V tom čase pečať bez listiny a listina bez pečate nemali prakticky žiadny význam. Čím ďalej tým viac nadobúdala dôležitosť pri overení písomnosti podpis a v úradnom styku úradná pečiatka. Zavedením obálok stratila pečať funkciu uzatvárania písomnosti.

Pečate možno rozdeliť do dvoch skupín. Prvú skupinu tvoria kovové pečate, tzv. buly, ktoré sa najčastejšie zhotovovali z olova, ale mohli byť aj zo zlata, striebra, medi a cínu. Zlaté pečate sa objavujú len na listinách suverénnych panovníkov, ako napr. Zlatá bula Ondreja II., Karola IV. a pod.

Druhou skupinou boli voskové pečate, ktoré sa zhotovovali z prírodného vosku, prípadne s prímiesami farbiva. Pôvodne boli žltohnedé, no od 13. storočia sa farbili na červeno, okrem cirkevných inštitúcií, ktoré používali zeleno-čiernu kombináciu, a rytierskych rádov, ktoré používali modrý vosk. Najčastejším tvarom pečate bol kruh, ale vyskytovali sa aj pečate obĺžnikové, štvorcové, srdcovité a iné. Pečate mali v priemere max. 100 – 150 mm, no najmenšie pečate, tzv. prsteňové, boli podstatne menšie.

Pečate mohli byť jednostranné, ktoré mali iba averz alebo obojstranné, často nazývané ako mincové pečate. Na listinu boli umiestnené pomocou pečatidla, tzv. typárium, ktoré mohlo byť kovové alebo z tvrdého dreva.

Podľa vyobrazenia, ktoré bolo vyryté v negatíve, možno pečate rozdeliť na tzv. **nápisové**, používané v ranom stredoveku, len s nápisom v tvare kríža; **obrazové** pečate zobrazovali symbol, obraz, napr. postavu, kostol, hradby, alebo iný charakteristický znak; **portrétné** pečate obsahovali štylizovanú podobu vlastníka pečate, napr. vyobrazenie hlavy, či celej postavy, alebo na koni v plnej zbroji. Posledné, azda najznámejšie, boli tzv. **erbové**, na ktorých boli vyobrazené rodové alebo úradné erby.

Okrem pápežských, panovníckych a šľachtických pečatí sa vyskytujú župné, mestské a cechové pečate. Župy spočiatku nemali vlastné pečate, ale listiny v ich mene potvrdzoval župan a ďalší štyria predstavitelia župy tzv. osobnými pečaťami. Župy mali vlastné pečate až od roku 1550, naproti tomu mestské pečate sa používali už od 14. storočia. Mestá používali tri druhy pečatí: väčšiu, menšiu a pečať povolávaciu k súdu. Cechy používali pečate na potvrdzovanie svojich písomností. Na pečati bol obvykle zobrazený symbol súvisiaci s remeslom dotyčného cechu.

Šľachtické pečate obsahovali spravidla obraz, obvykle erb rodu. Bohatí mešťania tiež používali pečate, no v menšej miere ako šľachtici. Pečate duchovných mali oválny tvar a od 14. storočia býval na nich zobrazený patrón príslušnej cirkevnej inštitúcie.

Pečate a pečatidlá boli už v počiatku ich zavedenia pre svoj veľký význam často falšované. Mohlo dôjsť k výrobe falošného pečatidla, alebo k zneužitiu pravého. Vynikajúcimi znalcami pečatí boli tzv. hodnoverné miesta, ktoré zároveň vyhotovovali hodnoverné odpisy listín. Pri tejto činnosti išlo v prvom rade o zistenie pravosti odpísaného dokumentu.

Informácia o tom, ako bola pečať k listine pripojená, bolo uvedené v záverečných formuláciách listiny. Podľa toho bolo zrejmé, či bola na listine privešená, pripojená, pritlačená a či pretlačená. Skutočnosť a tento údaj sa museli zhodovať. Ak to tak nebolo, bol to hlavný dôvod na spochybnenie, prípadne vyhlásenie o neplatnosti listiny. Podľa spôsobu pripojenia pečate bolo zrejmé o aký typ listiny išlo.

Okrem už uvádzaných významov majú pečate aj vysokú umeleckú hodnotu, najmä ak boli dielom špičkových umelcov toho obdobia. Ide hlavne o pečate významných držiteľov.

Ján Sabo

Pramene a literatúra:

http://www.valka.cz/clanek_12863.html (autor Radoslav Turík)

RÁBIK, Vladimír. Pečať a jej spoločenská úloha v stredovekom Uhorskom kráľovstve.

Vysokoškolská učebnica FFTU, Trnava 2012.

V minulom čísle sme končili pri spomienkach na „vylomeniny“, pri ktorých sa skracoval čas niekedy „nekonečnej“ plavby, ale sa aj odbúrali možné kritické situácie tzv. ponorkovej choroby.

Zlákalo ich more – pokračovanie

Na lodi musí byť, okrem iného, aj truhla pre prípad náhleho úmrtia, no aj tú sme „využívali“. Počas plavby na voľnom mori sa totiž nesmelo piť, to bolo priam zakázané. Ale keď sa vchádzalo do Štetína, muselo sa plaviť kanálom. Pri vstupe do neho sa vždy objednálo pitie u agentov, ktorí to všetko rýchlo dopravili na loď, nuž a každý si ho hneď „užil“ po svojom. Niekto to svoje opojenie prístavom aj prehnal. Nuž, a pre toho sme vytiahli truhlu, vložili ho do nej, vystrojili sviečkami a bola „sranda“. Lenže, čo čert nechcel, plavba sa akosi urýchlila a do prístavu sme prišli skôr a na „nebožtíka“ sme takmer zabudli. Našťastie niekto zbadal, že ho na móle čaká manželka, tak sme ho rýchlo „scivilizovali“ a nakoniec to dobre dopadlo.

Morská nemoc, to je „svinstvo“. Na našej lodi sme mali z mužstva len jedného, čo tým trpel, ostatní boli „otrlí“. No, okrem kapitána. Ten to „schyťal“ vari za všetkých. Musel sa „nadopovať“ tabletkami kinedrilu hneď, ako to s nami začalo kývať, aby to všetko zvládol. Vo chvíľke pohody som sa ho spýtal – „A to ste si museli vybrať práve takúto robotu?“. Chudák, celý život to musel znášať.

Stoly a stoličky boli riadne „priklinované“, teda upevnené, aby sa ani počas vlnobitia neposúvali. K tomu patrí aj táto zaujímavosť. Neznalý človek si ani nevie predstaviť, čo to môže za takých podmienok robiť s riadom na stoloch. Aj v tomto sa našlo riešenie. Na stoly bolo treba dať po päť-šesť navlhčených obrusov a riad sa ani nepohol, nieto, že by bol spadol. Bežne to fungovalo, no nie vždy. Bolo to pred Vianocami, už sme mali takmer všetko na stoloch, keď prišla rádiohláška – „ide mŕtva vlna“. To bola vlna po zemetrasení, teraz to poznáme ako cunami. Vtedy nám nič nepomohlo, všetko nám popadalo na podlahu a tam sa to dobre „premiešalo“ – pomaranče, jablká, torty..., aj riady sa porozbíjali. S tým sa už nič nedalo robiť, len pozmetat' na obrusy a šup s tým do mora. Večera síce bola, no bez tých dobrôt, čiže bez torty.